

DEFINICE KRÁSY

Dějiny estetiky nabízí mnoho definic krásy. Někteří autoři se domnívali, že krása je pojem jednoduchý, který definovat proto nelze. Takové stanovisko zastává Moore. Podle něj je krása analogická dobru:

Chci říci, že „dobré“ je jednoduchý pojem, tak jako je jednoduchý pojem „žlutý“; tak jako nemůžete někomu vysvětlit význam slova „žlutý“, bez toho, že by dotyčný již ten význam znal, stejně tak nemůžete vysvětlit význam slova „dobré“. Takové definice, které požadují, definice, které popisují skutečnou povahu objektu či pojmu označeného nějakým slovem, a které nám neříkají jen to, co to slovo obvykle znamená, jsou možné jedině tehdy, když daný pojem je něčím složeným. Můžete podat definici koně, protože kůň má mnoho rozličných vlastností a kvalit, a všechny ty vlastnosti můžete vyjmenovat. Když je však vyjmenujete všechny, když redukuje koně na jeho nejjednodušší termíny, pak už tyto termíny dál nedefinujete. Jsou prostě něčím, co myslíte nebo co vnímáte, a vy nikdy neozřejmíte jejich povahu nikomu, kdo je sám nemůže myslet či vnímat.⁹⁶

Moorův argument je jednoduchý: zachytit smysl slova „krása“ pomocí jednoduchých známých pojmů není možné proto, že sám pojem krásy je jednoduchý. Zdá se však, že ignoruje fregovský smysl⁹⁷. Každá korektní definice obsahuje znak rovnosti a je tvaru $\alpha = \beta$. Je-li ale taková definice správná, pak říkají obě strany definice právě díky znaku „=“ totéž a jde o analyticky pravdivou větu. Abychom nevkročili do bludného kruhu, musí mít β jiný smysl než α , tedy „jiným způsobem říkat totéž“. Konkrétně v případě krásy definujeme

(1) Krása = β .

96 MOORE, GEORGE. EDWARD. *Principia Ethica*. Cambridge: Cambridge University Press, 1926, kapitola III, hlava 50.

97 Frege zavedl pojem *mysl*, iniciační pojem celé moderní sémantiky. Sémantika jako nauka o významu nemůže být o nahodilém: význam nemůže záviset na svém rozsahu, tedy na konkrétní populaci dané třídy v daném okamžiku. Kdyby tomu tak bylo, význam by se v každém okamžiku měnil. Proto musí být označující spojeno s významem nutně. Termíny „Jitřenka“ a „Večernice“ identifikují rozdílné věci: první identifikuje pojem *nejjasnější objekt na ranním nebi*, zatímco ten druhý identifikuje pojem *nejjasnější objekt na večerním nebi*. Fakt, že oba pojmy referují náhodou k témuž rozsahu v našem světě, totiž planetě Venuši, není věcí sémantiky, ale empirického pozorování. Srov. FREGE, GOTTLÖB. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*. NF 100, 1892, s. 25–50.

Pak ale pro jakoukoli informativní substituci za β mimo *Krása* (které by učinilo z (1) definici kruhovou, tedy nic neříkající) můžeme podle Moora v jakémkoliv kontextu vznést otázku, zda je β krásné, tedy zda β označuje totéž, co slovo „krása“. Buď tedy platí

Krása = Krása

a definice je správná, leč neinformativní, nebo platí (1) a definice je informativní, leč nesprávná, neboť nevystihuje plně pojem *krása*. Pojem krásy dle Moora nelze *principiálně* definovat. Jakýkoliv pokus zejména o naturalistickou (tedy pomocí smyslově či rozumově vnímatelných vlastností) definici „krásného“ je odsouzen k nezdaru, pakliže se o ni někdo pokouší, dopouští se „naturalistické chyby“ (rozkladu v *definiens*), jak takové počínání nazval Moore. Podle Moora tedy nemůžeme principiálně krásu správně definovat na základě zvuku, barvy či vlastností jiných než krásy, přesto však můžeme pojem krásy prakticky správně používat díky estetické intuici, pakliže jí disponujeme. Námitka proti jeho úvaze je zásadní a nabízí se sama. Kdyby měl Moore pravdu, týkal by se jeho argument všech definic, přičemž by zůstala nevysvětlena jejich zjevná užitečnost. Za druhé, věc lze vyřídit, jak už bylo naznačeno výše, zavedením nějaké varianty fregovského smyslu, kdy definici považujeme za správnou, jestliže A a B mají stejnou *referenci*, a současně za informativní, jestliže B má od A odlišný či strukturovanější *smysl*, *jinými slovy* když A a B vedou dvěma rozdílnými způsoby k témuž.

Podle všeho tedy Moore nedokázal, že pojem *krásy* není možno definovat. To, zda je daný pojem jednoduchý, či definovatelný pomocí jiných pojmů, je relativní vzhledem k pojmovému systému, který při explikaci použijeme. Pojmový (konceptuální) systém je určen množinou zvolených primitivních pojmů, z nichž jsou pak vytvářeny pojmy složené. To, jaké primitivní pojmy volíme, závisí na oblasti zájmu. Např. pro matematika je pojem kruhu pojmem složeným. Naopak malé dítě může znát kritérium, jak poznat kruh, aniž by mělo ponětí o definici pomocí množiny bodů, má tedy jednoduchý primitivní pojem kruhu. Chceme-li explikovat pojem krásy, musíme zvolit konceptuální systém takový, aby v něm bylo možno definovat krásu jako pojem složený. Tedy v pojmovém systému Moora byl pojem krásy pojmem primitivním. To ovšem neznamená, že není možno zvolit pojmový systém, ve kterém bude krásy pojmem složeným.⁹⁸ Ukážeme, že to možné je a vyjdeme přitom z přirozené intuice, jak tento pojem chápeme.

⁹⁸ Z možnosti volby pojmového systému neplatí pojmový relativismus. Pojmový systém je univerzální pro všechny jazyky, není to lingvistický pojem, ale spíše možnost přiložit na jeden svět, jednu ontologii různé rastry. Pojem je to, co mají jednotlivé synonymní výrazy (i v různých jazycích) společného.

Neexistuje nějaký hlubší důvod, proč se doposud nepodařilo krásu uspokojivě definovat? Patrně proto, že nebyl dostatečně zdůrazněn zvláštní charakter pojmu krásy, jeho strukturovanost, závislost na kategorii a estetické normě. Je ale pravda, že na zvláštní aspekt krásy poukázal už Platón. V *Hippiu Větším* i v *Symposiu* se tvrdí, že všechny věci jsou krásné na základě participace na obecné Kráse. Sokrates se táže: „Zdalipak tedy také všechny krásné věci nejsou krásné krásnem?“ a Hippiás odpovídá: „Ano, krásnem.“ Sokrates pokračuje: „Které něco jest?“, Hippiás: „Které jest; jak jinak?“⁹⁹ Předpoklad objektivnosti zde může být matoucí: badatel se může domnívat, že objektivní pojem nesmí obsahovat žádný relativizující vztah. Takový předpoklad ovšem, jak je zjevné z dialogu *Symposion*, je nejvíce vzdálen právě Platónovi. Obvykle se má za to, že je-li nějaký pojem relativní ve smyslu relativizace k určitým parametrům, není takříkajíc platónský (= absolutní, a tedy ne-relativizovaný). Ovšem v případě explikace pojmu krásy taková relativizace odpovídá tomu, co praví o kráse Platón (ústí vědmy Diotimy). Jen stručně: Diotima eroticky zasvěcuje Sókrata:¹⁰⁰ kdo jde za krásou, jde nejprve za krásnými těly. Dalším stupněm je krása tělesná obecně. Cennější než krása tělesná je ovšem krása duševní. Tak je veden k tomu, aby nahlížel též krásu v činnostech a v zákonech a aby pokládal tělesnou krásu za podřadnou. Ještě vyšší je krása poznatků. Na samém vrcholu této hierarchie relativních krás je pak krása absolutní: nevzniká, nezaniká, není z jedné strany krásné a z druhé ošklivé, jedněm krásné a druhým ošklivé atd.; na této absolutní, věčné a neměnné kráse jsou ony dočasné krásy účastny. Nahlédnout tuto podstatu vši krásy představuje podle Diotimy vrchol zasvěcení. Zdá se, že krásné může být cokoli, a to také odpovídá obecnému používání termínu „krása“. Podle následující explikace však tomu tak zcela není, protože ne vše podléhá předpisu nějaké estetické normy. Pojem krásy je polymorfní, může být vlastností individuí či vlastností vlastností individuí, vlastnost matematické disciplíny, atd. Krásné může být tedy téměř cokoli.

Jak už bylo zmíněno, důsledkem Platónovy nauky je stupňovitost krásy. Podobně zavádí Platón v *Hippiu Větším* i relativnost krásy: nejkrásnější opice je ošklivá ve srovnání s krásným mužem; a krásná nádoba bude ošklivá ve srovnání s krásnou ženou; krásná žena je ošklivá ve srovnání s bohem. Na vrcholu této komparativní pyramidy je Krása sama jako objektivní, k ničemu se nevztahující entita. Tato nejvyšší Krása nemůže být pokládána za něco, co je „z jedné strany krásné a z druhé ošklivé, ani hned krásné a hned zase ne, ani v jednom poměru krásné a v druhém ošklivé, (...) ale je to něco, co je věčně samo o sobě a se sebou a jednotné“.¹⁰¹

Podívejme se na Platónovo hledání definice podrobněji.

99 PLATÓN. Hippiás větší. In: *Platónovy spisy*, svazek III. Praha: OIKOYMENH, 2003, 287c-d, s. 391.

100 *Ibid.*, s. 202.

101 PLATÓN. *Symposion*. In: *Platónovy spisy*, svazek II. Praha: OIKOYMENH, 2003.

V *Hippiu Větším* se nabízí utilitaristická definice, podle níž „krásné je to, cokoli je užitečné“:¹⁰² výkonná trojveslice je krásná díky své praktičnosti. Taková definice ovšem nemusí být v rámci Platónovy nauky neškodná: v jakém smyslu se má jakožto užitečná uvažovat Krása nejvyšší? Měla by na základě uvedené definice být současně též – má-li být Platónova nauka konsistentní – absolutní Užitečností? Argument má formu *reductio ad absurdum*:¹⁰³

1. Krásné = užitečné.
 2. Nejvyšší krása je nutně sama krásná.
 3. Nejvyšší Krása = absolutní Krása.
 4. Absolutní Krása = absolutní Užitečnost.
 5. Jestliže absolutní Krása = absolutní Užitečnost, pak Nejvyšší Krása ≠ absolutní Krása.
 6. Spor: 3. je silnější než premisa 1. Proto 1. premisa nemůže být pravdivá.
- ∴ Krásné ≠ užitečné.

Uvedený závěr v dialogu není výslovně uveden. Sokratova definice má ale vliv i na Platónovo ztotožnění Krásy a Dobra. V intencích celku platónské nauky se lze tedy tázat, zda to, co je krásné, užitečné pro dobrý nebo špatný účel nebo pro obojí. Dle Platónova ztotožnění Krásy a Dobra musí být krásné užitečné výlučně pro dobrý účel. Ale jestliže krásné produkuje něco dobrého, pak krása a dobrost nemohou být, jako příčina a následek, totožné. Opět: z této relativizující definice plyne důsledek, který je třeba uvnitř platónské nauky odmítnout, nemá-li ta stavba kolabovat celá. Sumarizujme ten argument:

1. Krásné = užitečné.
 2. Užitečné může být pro dobrý účel, nebo pro účel špatný.
 3. Krása = Dobro.
 4. Krásné = užitečné pro dobrý účel.
 5. Krásné = příčina dobrého.
 6. Příčina ≠ následek.
 7. Krása ≠ Dobro.
- ∴ Krásné ≠ užitečné.

211, s. 203. Srov. též kapitolu o antické definici krásy v CARROLL, NOËL. *Philosophy of Art: A Contemporary Introduction*. London: Routledge, 1999.

102 PLATÓN. Hippiás větší. In: *Platónovy spisy*, svazek III. Praha: OIKOYMENH, 2003. 295c, s. 40.

103 *Reductio ad absurdum* je takový *argumentační* postup, kdy se předpokládá pravdivost opačného tvrzení. Jestliže z opačného tvrzení plyne absurdní závěr, pak je pravdivé výchozí tvrzení. V tomto případě se chce ukázat, že definice Krásné = užitečné je nesprávná, a tak se předpokládá její pravdivost. Srov. zde úvodní kapitolu o argumentaci.

Pro záchranu identity Krásy a Dobra Sokrates nabízí další definici: krásné je to, co působí potěchu zraku nebo sluchu – krásní lidé, obrazy, sochy, hudba. Opět se lze tázat, zda je tato definice slučitelná s Platónovou ontologií: je ta definice v souladu s charakteristikou nejvyšší Krásy jako nemateriální, abstraktní entity? To je sporné. Objevuje se zde obtíž, spjatá s vymezení smyslové báze krásy. To, co působí potěšení skrze zrak, nemůže být krásné obecně. Argument zpochybňující tuto Sokratovu definici je analogický ekvivalenci krásy a užitečnosti:

1. Krásné = vše, co působí potěchu smyslům zraku nebo sluchu.
2. Nejvyšší Krása je nutně sama krásná.
3. Nejvyšší Krása je smyslům nepřístupná.
4. Nejvyšší Krása nemůže působit potěchu zraku nebo sluchu.
5. Nejvyšší Krása není krásná.
- ∴ Krásné ≠ vše, co působí potěchu zraku nebo sluchu.

Definice je tedy příliš úzká. Potřebujeme vyšší společnou vlastnost, kterou by sdílely všechny krásné předměty. Co je onou hledanou společnou vlastností? Může jí být „prospěšná libost“ – neboť potěšení zraku a sluchu jsou „nejvíce neškodné a nejlepší libosti“? Je-li tomu tak, pak – podle Sokratových slov – nás to vrhá zpět k nechtěnému závěru, že krása nemůže být dobro a dobro nemůže být krásné.

Ve *Faidrovi* Platón říká, že pouze krása – nikoli moudrost – má privilegium smyslové přístupnosti.¹⁰⁴ Klíčová otázka zní: ukazuje se absolutní Krása smyslům skrze něco, co je samo krásné, nebo co samo krásné není? Není-li to samo krásné, jak je možné říci, že právě konkrétní *x* je krásné? A je-li *x* samo krásné, pak není jedné definice krásy, ale nekonečně mnoho definic, neboť je nekonečně mnoho krásných jednotlivin. Je pak možné nalézt jednotnou definici, která by zahrnovala krásu smyslovou i onu metafyzicky abstraktní? Platón definici zahrnující oba typy krásy nepodává.

V dialogu *Filébos* Platón jedná o potěšení z „přímých linií a křivek“ a „hladkých a jasných zvuků, které vydávají jednu čistou melodii“; pokračuje, že „jsou to věci krásné nikoli poměrně jako jiné věci, nýbrž věci přirozeně stále krásné samy o sobě“.¹⁰⁵ Platón zde rozlišuje to, co v moderní estetice často zaniká: diferenci mezi libostí spjatou s vnímáním krásy a krásou samotnou. Některé konkrétní věci mají smyslově vnímatelnou vlastnost krásy o sobě. Spojme toto tvrzení s jiným Platónovým tvrzením, totiž že „míra a úměrnost všude se stává krásou a dobrotí“.¹⁰⁶ Z konjunkce obou tvrzení plyne, že podstata krásy spočívá v míře a úměrnosti

104 PLATÓN. *Faidros*. In: *Platónovy spisy*, svazek II. Praha: OIKOYMENH, 2003, 250c, s. 247.

105 *Ibid.*, 51b-d, s. 136.

106 *Ibid.*, 64e, s. 153.

ti. Toto tvrzení bychom mohli – bez záruky – považovat za Platónovu obecnou definici krásy, která na bázi širokého pojmu míry zahrnuje jak krásu smyslově přístupnou, tak krásu nejvyšší, metafyzicky abstraktní krásu pojmu samého:

1. Existují konkrétní x , které jsou krásné o sobě (= nutně, absolutně, v našem světě ve všech časech).
2. Míra a úměrnost všude (= v našem světě ve všech časech) se stává krásou a dobrotí.
- ∴ Krása o sobě je míra a úměrnost.

Taková definice je ale možná stále příliš úzká. Zmínili jsme Moorův argument o jednoduchosti pojmů dobra a krásy. Moorův předchůdce Plótinus uvažoval podobně. Pojem krásy je podle Plótiny jednoduchý,¹⁰⁷ tudíž krása nemůže být založena na harmonii, která harmonie předpokládá složenost. Plótinus má za to, že definice krásy zahrnující míru nebo úměrnost je příliš úzká, protože jedinečné nesložené věci a jevy jako blesk či hudební tón jsou krásné, a současně je příliš široká, protože dokonale skloubený myšlenkový systém může být nepravdivý a ošklivý. Jinými slovy, harmonie není ani nutnou, ani postačující obecnou podmínkou krásy. Zjednodušeně:

1. Krása = harmonie;
2. Blesk a hudební tón jsou krásné;
3. Blesk a hudební tón jsou nesložené, neharmonické;
4. Harmonicky sladěný myšlenkový systém může být nepravdivý a ošklivý;
- ∴ Krása ≠ harmonie.

Principem udělujícím krásu hmotným předmětům proto musí být něco jednoduchého, něco, co poznává duše, něco, s čím duše souzní – vnitřní duchovní síla, světlo božského prazákladu, které se ve věcech odráží. Složená, tedy nedokonalá instance nemůže být hledanou pravou, skutečnou, dokonalou krásou:

1. Harmonie = složenost,
2. Jedno je nesložené.
3. Jedno je pravá krása.
4. Jedno není harmonické.
- ∴ Harmonie ≠ pravá krása.¹⁰⁸

107 PLÓTINOS. *Dvě pojednání o krásnu*. Praha: Petr Rezek, 1994, s. 17 a násl.

108 *Ibid.*

Kritériem krásy a klíčovým pojmem Plótinovy estetiky je *světlo*. Nejkrásnější je oheň, neboť je nejbližší světlu, je nedělenou substancí, má podíl na prazákladě. Méně krásné je světlo v barvách (pořadí odpovídá Platónově hierarchii krásy od fyzické k duchovní). Krásu sice vnímáme smysly, ale posuzuje ji duše (připomeňme zde Currieho smyslový typ). Principem umění nemůže být *mimesis* v triviálním, ikonickém smyslu, protože z umělcových rukou a mysli vychází víc, než obvykle vidíme v přírodě – ukazuje totiž krásu ducha. Raně křesťanské výtvarně umělecké myšlení je v tohoto ohledu plótinovské: světlo chrámových vitráží je dobrou ilustrací Plótinova kritéria krásy. Zatímco v antice je malířství založeno na perspektivě geometrické i optické, na lomených barvách, zobrazuje rané křesťanství spíše čistými, zářícími barvami se symbolickým významem.

Důležitým příspěvkem moderní diskusi o kráse je Bolzanova stať *O pojmu krásna*. Bolzano hledá definici logického, stabilního pojmu krásy o sobě, odlišného od subjektivních, proměnlivých představ, od pouhého názoru:

Proton pseudos novější filosofie byl způsoben jen tím, že filosofové nenašli zřetelný pojem toho, co je *pojmem o sobě*, nýbrž směřovali ho hned s *myšlenkou*, hned dokonce s věcí, která je jeho předmětem.¹⁰⁹ (...) Máme tedy vysvětlit pojem *krásna*, a to nikoliv pojem subjektivní a ovšem proměnlivý pojem, který jsme my sami s tímto slovem spojovali v různých obdobích svého života, jako děti, mladíci apod., nýbrž ten neměnný pojem, který je tímto slovem označován a *má* být označován v učebnicích estetiky; máme zde vlastně co činit s určením pojmu v *objektivním smyslu*, který ovšem zároveň musí být – máme-li být s to o něm vyslovovat soudy – přítomen jako jev v naší mysli, tj. jako subjektivní pojem (...) pojem o sobě; nesmíme tudíž mluvit o nějakém jeho pohybu (...).¹¹⁰

Pakliže se zavádějí pojmy tak či onak proměnlivé (viz výše Augustin), jde o různé pojmy, nikoli o různé fáze pojmu jednoho.¹¹¹ Pojmy mohou

109 Bolzano, BERNARD. O pojmu krásna. *Estetika*, roč. XXXI, č. 3-4, 1994, s. 131.

110 *Ibid.*, s. 115.

111 Zajímavá debata na toto téma se rozvinula v polovině devadesátých let mezi slovenskými filozofy Pavlem Cmorejem a Ladislavem Kvaszem. Cmorej v debatě obhajoval bolzanovské stanovisko stabilních pojmů jako rozumně uchopitelných logických entit. Cmorejův klíčový argument proti procesuální ontologii pojmů spočíval v pojmu identity. Pojem P_1 v čase t_1 je de facto pojem P_2 v čase t_2 : vyvinul se, obohatil se, tvrdí obhájci procesuálnosti. Z pohledu logiky je nevyvratitelné, že P_1 v $t_1 \neq P_2$ v t_2 , ty dva pojmy nejsou identické, proto nemůže jít o jeden pojem, ale o pojmy dva. Viz CMOREJ, PAVEL (ed.). *Logické a filozofické problémy vývinu pojmů*. Bratislava: SAV, 1993.

být jednoduché, nebo složené. Přitom je třeba v případě analýzy pojmu krásy rozlišit znaky pro pojem podstatné od nahodilých. Bolzanův argument má formu *per absurdum* a je namířen proti nominalismu popírajícímu relevanci obecného:

1. Krása je subjektivní pojem.
2. Každý subjektivní pojem je proměnlivý.
3. Každý proměnlivý pojem je podstatně neurčitý.
4. Vyslovovat soudy lze jen o určitých pojmech.
5. O pojmu krásy nelze vyslovovat soudy.
6. Estetika je teorie krásy.
- ∴ Estetika je nemožná.¹¹²

Závěr je nepravdivý díky nepravdivé první premise. Tvrdit subjektivitu pojmu *krása* znamená vést zkoumání k sociologickému historismu. Každá historizující teorie sbírá jednotlivá fakta bez abstrakce: správné/pravdivé jsou toliko konkrétní jednotlivosti tak či onak se vážící nikoli k abstraktní předloze, ale k danému historickému období v dané oblasti. Není proto možné stanovit obecná pravidla hodnocení: správné je vše *simpliciter*. Pro Bolzana jsou všechny tyto teorie bezcenné, jsou soupisem faktů, jednotlivostí, jsou estetickým účetnictvím. Jejich explikační potenciál je nulový. Zejména nenabízí přesvědčivou odpověď na základní otázku, jak rozlišit díla lepší od horších.

Navzdory své deklarované ambici se nejeví Bolzanova definice přesvědčivá. Východisko Bolzanovy definice je překvapivě psychologické, orientované na subjektivní prožívání. Bolzano definuje tím, co *cítíme* při vnímání krásného předmětu. Jeho úvahy o nutných a postačujících podmínkách pojmu krásy ústí do následující definice (§ 11):

Objekt je krásný, když jeho pozorování může poskytnout všem lidem s náležitě rozvinutými poznávacími silami zalíbení proto, že pro ně není ani příliš snadné, ani na nich nevyžaduje námahu zřetelného myšlení, mají-li pro postižení několika jeho vlastností vytvořit takový jeho pojem, který jim umožní uhádnout jeho zbývající vlastnosti, postižitelné až na základě dalšího pozorování, čímž jim ale poskytuje aspoň temný názor o zběhlosti jejich poznávacích sil.¹¹³

Bolzanova definice osciluje mezi ontologií a epistemologií. Jako by Bolzano hledal ontologický *pojem o sobě*, nalézá však odmítaný epistemologický *pojem pro nás*. Navíc není podle jeho názoru možné, aby byl

112 Bolzano, BERNARD. O pojmu krásna. *Estetika*, roč. XXXI 1994, s. 114.

113 *Ibid.*, s. 126.

krásný předmět spjat se zlem (§2). V takovém případě ale není obtížné ukázat rozdílné rozsahy obou stran definice. Neboť jistě existuje možný svět, v němž nějaký morálně zvrhlý nacista „s náležitě rozvinutými poznávacími silami“ splňující všechny ostatní znaky *definiens* považuje Osvětim za krásné místo.